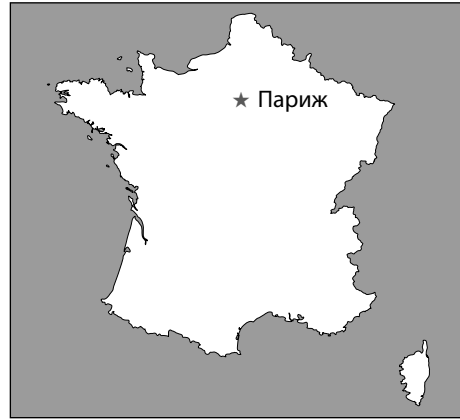

ФРАНЦІЯ

Сучасна назва держави: Французька Республіка (*фр.* France, République Française).

Перша згадка про народ/країну в писемних джерелах. Союз західногерманських племен франків вперше згадується близько 240–242 рр. у римській історіографічній пам'ятці IV ст. «Історії Августів». Тоді трибун VI Галльського легіону Авреліан під Майнцом розбив об'єднані загони франків, які вторглись у Галлію. Варто зазначити, що достовірність деяких даних цього джерела сучасними істориками ставиться під сумнів.

Інший римський історик Сікст Аврелій Віктор у роботі «Про цезарів», написаній близько 360 р., пише, що у 256–257 рр. «полчища франків, розграбувавши Галлію, оволоділи Іспанією». Про боротьбу імператора Константина з франками у Галлії йдеться в «Латинських панегириках» («Panegyrici Latini») за 310 та 313 рр.

Першим титул «король франків» («rex Francorum») із 509 р. почав носити король салічних франків Хлодвіг I (481–511). Титул «король Франції» («franciæ Rex») з 1190 р. першим почав використовувати Філіп II Август.

Створення держави. Держава салічних (західних) франків була створена у 420-х рр.

У 673 р. в усіх трьох франкських королівствах вперше було визнано одного монарха – короля Гільдеріка II. Умовною датою перетворення Західно-Франкського королівства на Францію вважається 987 рік, коли помер останній представник династії Каролінгів, а королем був обраний Гуго Капет.

Незалежність: незалежна держава франків (потім Франція) існувала з V ст.

Історичні назви держави: Римська Галлія, провінція Римської імперії (58 р. до н. е. – 476 р. н. е.); Суасонська область (457–486); Держава салічних франків (420 – 486); Суасонське королівство (486–511); Нейстрія (511–673); Австразія (511–679); Аквітанське королівство (555–890, з перервами); Королівство Бургундія (561–721); Держава франків (673–800); Франкська імперія (800–843); Західне Франкське королівство (843–987); Королівство Бретань (851–907); Королівство Прованс (879–933); Герцогство Бретань (936–1547); Бургундське королівство (Арлеат) (933–1034); Французьке королівство (987–1792); Французька республіка (1792–1804); Французька імперія (1804–1814); Французьке королівство (1814–1815); Французька ім-

перія (1815); Французьке королівство (1815–1848); Французька республіка (1848–1852); Французька імперія (1852–1871); Французька республіка (1871–1940); Французька держава (Режим Віші), фактично протекторат Третього рейху (1940–1944); Французька Республіка (з 1944).

Площа: 551,6 тис. км², що дорівнює 91 % території України.

Населення: 64 млн 859 тис. осіб (метрополія), разом із заморськими територіями – 66 млн 991 тис. осіб (на 01.01.2017, Національний інститут статистики й економіки).

Очікувана тривалість життя при народженні: 82,4 р. (чоловіки – 79,2, жінки – 85,5) (2015, Євростат).

Етнічний склад населення: 88,3 % населення народилось у Франції (зокрема, 87,4 % – громадяни Франції, 0,9 % (614 тис.) – іноземні громадяни), а 11,7 % (7,7 млн) – народилось за кордоном (зокрема, 2,7 % (1,7 млн) – громадяни Франції, народжені за кордоном; 3,6 % (2,3 млн) – іммігранти, які отримали громадянство Франції; 5,4 % (3,5 млн) – іммігранти) (2014, Національний інститут статистики й економіки). У Франції термін «національні меншини» на законодавчому рівні не закріплено; з 1872 р. облік населення за етнічним походженням не ведеться.

Чисельність українців: за неофіційною статистикою, у Франції мешкає близько 40 тис. громадян українського походження.

Столиця: Париж – 2 млн 220 тис. осіб, агломерація «Великий Париж» – 10 млн 659 тис. осіб. **Найбільші міста:** Марсель – 858 тис. осіб, агломерація – 1 млн 578 тис. осіб; Ліон – 506 тис. осіб, агломерація – 1 млн 620 тис. осіб; Лілль – 233 тис. осіб, французький бік агломерації Лілль – 1 млн 037 тис. осіб; Ніцца – 344 тис. осіб, агломерація – 944 тис. осіб; Тулуза – 466 тис. осіб, агломерація – 935 тис. осіб; Бордо – 246 тис. осіб, агломерація – 889 тис.

осіб (на 01.01.2014, Національний інститут статистики й економіки).

Державна мова: французька, рідна для 86 % населення. Поширеними регіональними мовами Франції без офіційного статусу є ельзаська (660 тис.), окситанська (провансальська) (610 тис.), каталонська (370 тис.), бретонська (280 тис.), мови ойль (галло, нормандська, пуатевин-сентонжська, франш-контійська, валлонська, пікардійська та ін.) (разом 210 тис.), франко-провансальська (арпітанська) (150–60 тис.), корсіканська (150 тис.), мозельсько-франсійська (78 тис.), баскська (67 тис.), фламандська (40–20 тис.). Дані щодо кількості мовців Національного інституту статистики й економіки (1999).

Релігійний склад населення. У Франції з 1872 р. не ведеться офіційна статистика щодо релігійної приналежності громадян. За даними Національного інституту демографічних досліджень, у 2008 р. католики склали 43 %, мусульмани – 8 %, протестанти – 2 %, нерелігійні – 45 %.

Державний устрій: президентсько-парламентська республіка. **Глава держави:** президент. **Глава уряду:** прем'єр-міністр.

Вищий законодавчий орган: Парламент, що складається з двох палат – Національних зборів (Національної асамблеї) і Сенату.

Вищим представницьким органом у франків були загальні народні збори, відомі під назвою Березневі поля (Campus Martius), з 755 р. – Травневі поля (Campus Majus). Припинили своє функціонування у першій половині IX ст. Їх місце зайняла Велика королівська рада, у діяльності якої брали участь великі світські та духовні магнати. У 1302 р. були вперше скликані Генеральні штати – найвища станово-представницька інституція королівської Франції, до якої були залучені і представники міст (існували до 1789 р.). 17.06.1789 р.

депутати Генеральних штатів проголосили себе Національними зборами.

Діюча Конституція прийнята 04.10.1958 р. Діє зі змінами 1960, 1962, 1963, 1974, 1976, 1992, 1993, 1995, 1996, 1998, 1999, 2000, 2003, 2005, 2007, 2008 рр. Перша Конституція Франції була прийнята 03.09.1791 р.

Статус у відносинах з ЄС: співзасновник ЄС (1957); член Шенгенської зони з 26.03.1995 р.; член Єврозони з 01.01.1999 р.

Статус в інших провідних міжнародних світових організаціях, союзах: співзасновник, постійний член РБ ООН (1945); співзасновник ЗЕС (1948–2011); співзасновник НАТО та Ради Європи (1949); країна-засновник Паризького клубу (1956); співзасновник ОЕСР (1961); співзасновник ОБСЄ (1973); співзасновник Великої сімки (1975); співзасновник СОТ (1995).

Розмір ВВП на душу населення (в поточних цінах), у 2016 р., за даними Євростату, склав 33300 євро (11 місце серед EU-28); за даними МВФ – 38128 дол. США (22 місце в світі); за даними Світового банку – 36855 дол. США (23 місце в світі).

КОРОТКА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ

Землі нинішньої Франції наприкінці II тис. до н. е. почали заселятись племенами, які греки називали кельтами, а римляни – галлами.

Завоювання римлянами роздробленої на 26 племен Галлії почалося у 121 р. до н. е., коли, зайнявши Лангедок і Прованс, вони створили римську провінцію Нарбонська Галлія. У 58–52 рр. до н. е. під час Галльської війни консул Юлій Цезар приєднав до Риму і Цизальпійську Галлію. Спротив галлів був зламаний після їх поразки у битві при Алезії та взяття у полон Верцінгеторікса, який очолював повстання галлів проти римлян.

Галлія залишалася під владою римлян до V ст., коли її почали завойовувати германські племена. Першими у 406 р. Рейн пере-

йшли бургунди, вандали, свеви та алани. Потім у Галлію прийшли вестготи, алемани та інші.

20.06.451 р. у битві на Каталаунських полях війська Західної Римської імперії під керівництвом Флавія Аеція (в союзі з армією вестготів короля Теодоріха) зупинили навалу коаліції гунів і германських племен під проводом Аттіли на Галлію.

Завоювання Галлії було завершено франкським королем Хлодвігом (481–511) із династії Меровінгів, який заснував франкську державу, поширив владу франків на більшість територій сучасної Франції, у 496 р. прийняв християнство. За нащадків Хлодвіга держава роздробилась на декілька королівств (Нейстрія, Австразія, Бургундія). Розселені серед маси галло-римського населення, франки досить швидко романізувались.

У 717 р. розпочалось арабське вторгнення у Францію, зупинене франками Карла Мартела у битві при Пуатьє 10.10.732 р. Араби володіли областю Септиманією до 759 р., коли були остаточно вибиті із території Франції.

З 751 р. Франкською державою почала правити династія Каролінгів (751–987). Свого найбільшого територіального зростання Держава франків набула за Карла Великого (768–814), який завдяки численним походам приєднав Саксонію, Баварію, Лангобардію, Каринтію, Іспанську марку. У 800 р. був коронований Папою Римським як «імператор Римської імперії».

У 843 р., за Верденським договором, імперія була розділена на три частини, однією з яких було Західно-Франкське королівство (Франція). Процеси феодалізації та напади норманів з півночі й сарацинів з півдня привели до розпаду Держави франків у X ст. на ряд дрібних володінь.

У 987 р. французький трон посідає династія Капетингів (987–1328). Починаючи з XII ст. у Франції відбувався процес об'єднання неза-

лежних феодальних володінь в єдину державу і поступового посилення королівської влади. При Капетінгах Франція безперервно вела боротьбу з Англією за феодальні права на землі та брала активну участь у Хрестових походах як у Палестину (Перший хрестовий похід проголошено 1095 р. на Клермонському соборі), так і на альбігойців Лангедоку, яких Церква визнала єретиками (Альбігойські війни, 1179–1244).

Після того як герцог Нормандії граф Анжу і герцог Аквітанії Генріх II Плантагенет став у 1154 р. королем Англії, він об'єднав під контролем династії Плантагенетів Західну Францію та Англію.

Остаточо повернути контроль Франції за цими територіями вдалося лише королям із династії Валуа (1328–1589) у ході Столітньої війни (1337–1453). Перший етап війни склався для Франції вкрай невдало: поразки у битвах при Кресі (1346), при Пуатьє (1356), при Азенкурі (1415), селянське повстання Жакерія (1358). Перелом на користь французів у війні наступив лише у 1420-х рр., після того, як французьку армію очолила Жанна Д'Арк (1412–1431).

За часів правління Людовіка XI (1461–1483) було засновано абсолютну монархію та фактично завершено процес об'єднання основних земель Франції: були приєднані Нормандія, французька частина Бургундії, Артуа, Пікардія, Прованс та Мен; при Карлі VIII (1483–1498) – Бретань. У 1483–1559 рр. Франція вела війни за італійські території, марні у військовому плані, які, проте, сприяли проникненню італійського Ренесансу до Франції.

З 1562 р. у Франції розгорілася серія громадянських війн між католиками і протестантами (гугенотами), політичним змістом яких була боротьба за престол між різними угрупованнями знаті. Однією з найвідоміших подій цих війн стала Варфоломійська ніч – різня католиками гугенотів 24.08.1572 р.

Прагнучи позбутись переслідувань, гугеноти почали засновувати свої колонії в Америці, які, проте, були знищені іспанцями та португальцями: Французька Антарктида в районі сучасного Ріо-де-Жанейро (1555–1567) та Французька Флорида (1562–1565).

Кінець релігійній війні поклав Нантський едикт першого короля Франції з династії Бурбонів (1589–1848) Генріха IV (1589–1610) від 13.04.1598 р., що дарував французьким гугенотам право на свободу совісті та поновив їхні громадянські права. За Генріха IV почала формуватись французька колоніальна імперія: у 1604 р. в Америці була заснована колонія Акадія, у 1608 р. – Квебек.

Створення централізованої держави завершилось у часи правління Людовіка XIII (1610–1643). Його всесильним головним міністром понад чверть століття був кардинал Рішельє, за якого була утверджена система абсолютизму в французькій монархії, припинені релігійні конфлікти, створена Французька академія (1635), ухвалені закони, що стимулювали підприємництво.

У 1635 р. Франція, оголосивши війну Іспанії, вступила у Тридцятилітню війну (1618–1648). Перемоги над іспанцями у битвах при Рокруа (1643), під Лансом (1648) та в ряді інших, а також умови Вестфальського миру, за яким Франція отримала Ельзас, засвідчили, що політична гегемонія на Європейському континенті перейшла до Франції.

Саме у цей період були засновані: Французька Вест-Індія – французькі володіння на островах Карибського моря (Тортуга, Сент-Крістофер, Домініка, Гваделупа, Мартініка); перші французькі колонії в Південній Америці: Екваторіальна Франція (1612–1615), зараз м. Сан-Луїс в Бразилії та Французька Гвіана (з 1624); перші французькі колонії біля східного узбережжя Африки: Реюньон (з 1642) та Форт-Дофін на Мадагаскарі (1643–1674).

Просуванням французьких колоніальних інтересів в регіоні Індійського океану займалася Французька Ост-Індська компанія (1664–1795).

Французький абсолютизм досяг найбільшого розвитку в часи правління Людовіка XIV (1643–1715). Зокрема, за результатами Франко-іспанської війни 1635–1659 рр. Франція приєднала графство Артуа, міста Ландресі, Ле-Кенуа в Ено, міста Тьонвіль, Монмеді в Люксембурзі, райони Руссільйон, Конфолан, Вальспір, Сердань, Капсір в Каталонії; за результатами Деволуційної війни 1667–1668 рр. – міста: Армантьєр, Берг, Шарлеруа, Кортрейк, Дуе, Верне, Ліль, Ауденарде, Турне у Фландрії; за результатами Франко-голландської війни 1672–1678 рр. – область Франш-Конте, м. Сент-Омер в Артуа, міста Кассель, Ер-сюр-ла-Ліс, Іпр у Фландрії; єпископство Камбре, міста Валансьєнн та Мобеж в Ено; у 1681 р. – м. Страсбург в Ельзасі.

Проте наступні війни (Війна Аугсбурзької ліги 1688–1697 рр. та Війна за іспанський спадок 1701–1714) не були для Франції успішними. Вона втратила деякі раніше набуті території в Європі і колоніях. Відміна у 1664 р. внутрішніх митниць посилила внутрішню єдність та централізацію Франції.

Водночас відміна у 1685 р. Нантського едикту привела до втечі протестантів в інші країни та погіршення економічної ситуації. Натомість колоніальна експансія Франції йшла успішно: у Північній Америці було створено величезну Нову Францію у складі Луїзіани (1682–1763) та Французької Канади (1534–1763), французькі колонії були засновані в Індії (Пондичеррі (1674–1954), Чанданнагар (1673–1950) тощо.

У часи Людовіка XIV в Європі почала павувати французька література. За пропозицією міністра фінансів Жан-Батіста Кольбера 1666 р. була заснована Французька академія наук.

У результаті подій Семилітньої війни (1756–1763) Франція втратила більшу частину своїх колоній в Америці, зокрема, Канаду, Луїзіану, острови Домініка, Гренада, Тобаго, Сент-Вінсент, Гренадіни. Існуюча система надмірної експлуатації селян, продажу державних посад, тотальна корупція, все більш очевидна невідповідність режиму Старого порядку вимогам часу спричинили гостру соціальну кризу, що породила у 1789 р. Велику французьку революцію.

14.07.1789 р. парижани штурмом взяли головну політичну в'язницю режиму – Бастілію. Внаслідок цих подій у Франції були відмінені феодалні повинності, прийнята Декларація прав людини і громадянина (28.08.1789), конфісковані церковні землі, ліквідовані станові привілеї, проведена адміністративна реформа, запроваджене єдине судочинство, створені нові органи влади на місцях – муніципалітети, зняті всі обмеження на торгівлю тощо. 03.08.1791 р. була ухвалена перша французька Конституція.

21.09.1792 р. монархія була ліквідована і Франція проголошена республікою. У країні розгорнувся революційний терор. Найбільшого розмаху він сягнув у часи якобінської диктатури (1793–1794, лідери Жан-Поль Марат, Жорж-Жак Дантон та Максиміліан Робесп'єр). 1793 р. було запроваджено новий революційний календар. Відлік часу починався з 22.09.1792 р. – першого дня республіки (відмінений Наполеоном з 01.01.1806 р.).

9 термідора (27/28.07.1794) у Франції відбувся переворот, що привів до встановлення влади Директорії (1795–1799). Створена революційна армія вирізнялась високою боєздатністю, тому на час закінчення революційних війн Франція не лише відбила іноземну інтервенцію, але й приєднала Бельгію і Савойю та оточила себе низкою республік – французьких протекторатів: Лігурийською, Цизальпій-

ською, Гельветійською, Батавською, Цизрейнською.

В результаті перевороту 18 брюмера (09.11.1799), здійсненого генералом Наполеоном Бонапартом (1769–1821), була встановлена воєнна диктатура у формі консульства. У 1804 р. Наполеон проголосив себе імператором та розв'язав ряд війн, у результаті чого вплив Франції було поширено майже на всю Європу.

Найбільш видатними і важливими битвами Наполеона були: битва при Маренго 14.06.1800 р., поразка в якій змусила австрійців залишити Італію; битва під Аустерліцом 02.12.1805 р., розгром у якій австрійських і російських військ спричинив розпад Священної Римської імперії германської нації; битва при Єні 14.10.1806 р., розгром у якій пруської армії вкрай ослабив Пруссію, а французькі війська вступили в Берлін; битва під Фрідландом 14.06.1807 р., що завершилася розгромом російської армії і визнанням Росією усіх завоювань Наполеона; битва під Ваграмом 05–06.07.1809 р., поразка в якій призвела до втрати Австрією території в 100 тис. км² з 3,5 млн населення.

Сам Наполеон став спочатку президентом Італійської республіки (1802–1805), а потім королем Королівства Італія (1805–1814), приєднав до Франції П'ємонт, Тоскану (Етрурію), Геную (Лігурійську республіку), Іллірійські провінції, зробив королем Неополітанського королівства маршала Й. Мюрата (1808–1815), княгиню Лукки і Пйомбіно свою сестру Елізу (1805–1814), королем Іспанії – брата Жозефа (1808–1813), королем Голландії – брата Людовіка (1806–1810).

У 1803–1806 рр. Франція також провела реорганізацію німецьких держав, зменшивши їх кількість майже в 10 разів, що привело до ліквідації Священної Римської імперії та об'єднання абсолютної більшості німецьких

держав у Рейнський союз (1806–1813) під патронатом Франції.

За часів правління Наполеона суттєвого розвитку набула фабрична промисловість, створений Французький банк (1800), система середніх шкіл, розроблений Цивільний кодекс (1804), половина (із 2281) статей якого діють у незмінному вигляді до сьогодні. Покінчивши з революційною анархією, Наполеон закріпив основні революційні завоювання: право на власність, рівність перед законом, рівність можливостей.

Поразка Великої Армії у війні 1812 р. проти Росії поклала початок краху імперії Наполеона I. Після «Битви народів» 16–19.10.1813 р. під Лейпцігом Наполеон вже не міг протистояти союзникам. Вступ у 1814 р. військ антифранцузької коаліції в Париж змусив Наполеона зректися престолу, який він знову зайняв у березні 1815 р. (Сто днів). Після поразки у битві при Ватерлоо 18.06.1815 р. Наполеон повторно зрікся престолу, був відправлений у заслання, де і помер.

У 1814 р. в Франції була поновлена династія Бурбонів. Паризьким миром 1814 р. Франція поверталась до кордонів 1792 р. із додаванням Савойї, проте їй було повернуто більшість колоніальних володінь, втрачених у часи «наполеонівських війн». До 1818 р. у Франції перебували окупаційні війська.

Намагання роялістів повернути Францію до порядків, що існували до 1789 р., спричинили революцію 27.07.1830 р., яка привела до встановлення ліберального королівства зі значними владними повноваженнями буржуазії. Королем було проголошено Луї-Філіпа I (1830–1845). У цей період у Франції розгорнулася промислова революція, розпочалось масове будівництво залізниць, швидке зростання міст, окуповано Алжир (1830–1848). Водночас невдоволені рівнем життя робітники та безробітні піднімали у 1832, 1834, 1839 рр. антиурядові повстання.

У результаті революції 1848 р. в Франції було встановлено режим Другої республіки (1848–1852), скасовано майновий виборчий ценз, Національні збори вперше були обрані на основі загального, прямого і таємного голосування, у колоніях відмінено рабство. У грудні 1848 р. в Франції відбулись перші прямі вибори глави держави. Першим всенародно обраним Президентом Французької республіки став Луї Наполеон (1808–1873).

Внаслідок перевороту 02.12.1852 р. Луї Наполеон був проголошений імператором французів під ім'ям Наполеона III (1852–1870). Значним здобутком цього періоду стало будівництво Суецького каналу (1859–1869), 53% акцій якого володіла Франція. Проте важка поразка у франко-прусській війні 1870–1871 рр., що спричинила втрату Ельзасу і Лотарингії, контрибуцію у 5 млрд франків та повстання соціалістичної Паризької комуни, приводить до ліквідації монархії і проголошення Третьої республіки (1870–1940).

Вся остання третина XIX ст. у Франції проходить у жорсткій політичній боротьбі між різними угрупованнями монархістів, республіканців та соціалістів. Посиленню позицій лівих у країні сприяли крах у 1889 р. компанії Панамського каналу, в результаті чого постраждало близько 700 тис. дрібних вкладників, ряд значних страйків та справа Дрейфуса (1894–1906).

Судовий процес у справі капітана Альфреда Дрейфуса, необґрунтовано звинуваченого у шпигунстві на користь Німеччини, швидко перетворився на великий політичний скандал, що розділив французьке суспільство на два антагоністичні табори. Це призвело до важкої політичної кризи у Франції. Одним із наслідків цієї кризи стало послаблення позицій клерикалів та ухвалення у 1905 р. Закону про розділ церкви і держави.

У часи Третьої республіки французька колоніальна імперія набула свого найбільшого

територіального розмаху. У 1874 р. Франція встановлює свій суверенітет над Аннамом, у 1881 р. – над Тунісом, у 1885 р. – над Тонкіном, у 1893–1896 рр. – над Мадагаскаром та Коморами, у 1893 р. – над Лаосом, у 1895 р. – над Французькою Західною Африкою, у 1910 р. – над Французькою Центральною Африкою, у 1911 р. – над Марокко.

Прагнучи ізолювати Німеччину, Франція в 1894 р. укладає союз із Росією, а в 1904 р. Сердечну угоду з Великобританією. Ці угоди стають частиною домовленостей, що сформували військово-політичний блок Антанта.

Під час Першої світової війни (1914–1918) на території Франції відбулося ряд великих битв: у 1914 р. – Арденнска, при Шарлеруа, при Монсі, на Марні; у 1915 р. – при Артуа; у 1916 р. – при Вердені, на Соммі; у 1917 р. – при Аррасі, наступ Нівеля, у 1918 р. – на Марні, при Ам'єні, при Сен-Мієлі. Війна завдала Франції значних втрат: понад 1 млн загиблих, 800 тис. важко пораних, значні території були розорені, промислове виробництво скоротилося, вартість франка істотно знизилася.

За Версальським договором 28.06.1919 р., Франція повернула собі Ельзас і Лотарингію, отримала від Німеччини значні репарації та колонії Камерун і Того, від Туреччини у 1920 р. – Сірію і Ліван. Прагнучи змусити Німеччину платити репарації, французи окупували Рурську область (1923–1925).

На парламентських виборах 1924 р. вперше перемогла коаліція лівих партій, а соціалісти разом із радикалами вперше увійшли до складу уряду.

У 1929 р. Францію охоплює світова економічна криза, що досягла свого піку в 1934 р., коли число безробітних сягнуло 50% від числа осіб, які працюють за наймом.

У ході парламентських виборів 1936 р. був створений Народний фронт – союз радикалів-соціалістів, соціалістів і комуністів. Він пе-

ремій через обіцянки покращити економічне становище в країні і провести соціальні реформи. Першим соціалістом – головою уряду – став Леон Блюм (1936–1937). Його уряд ухвалив пакет важливих соціальних законів: остаточно затвердив 40-годинний робочий тиждень, ввів оплачувану відпустку для робітників тощо.

Франція вступила у Другу світову війну 03.09.1939 р., проте активних бойових дій не вела, аж поки німці 13.05.1940 р. не перейшли французький кордон. Обійшовши лінію Мажино через Арденнські гори, німці за місяць розгромили французьку армію й 14 червня увійшли в Париж. 22 червня Франція капітулювала, підписавши Комп'єнське перемир'я. У результаті Франція була поділена на німецьку окупаційну зону (2/3 території) і маріонеткову державу – режим Віші, Ельзас і Лотарингія були повернуті Німеччині. Частину територій на півдні окупувала Італія. У листопаді 1942 р. Німеччина окупувала всю територію Франції.

Одразу після німецької окупації в країні розгорнувся рух Опору. Рух за національну незалежність Франції – «Франція, що бореться» – очолив генерал Шарль де Голль (1890–1970). Спільно із союзниками французи до вересня 1944 р. визволили від німецьких військ майже всю територію Франції. 30.08.1944 р. сформовано Тимчасовий уряд на чолі з Ш. де Голлем (діяв до 1946).

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА КРАЇНИ З ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ДО СЬОГОДЕННЯ

Ухвалена Установчими зборами 13.10.1946 р. Конституція встановила політичний режим Четвертої республіки (1946–1958), зі слабким президентом та сильним парламентом. Це спричинило нестабільність політичної системи: за 12 років у країні змінилось 24 уряди. Основними політичними силами повоєнної Франції були

соціалісти, комуністи та голлісти, між якими і розгорнулась боротьба. Проте на парламентських виборах 1945, 1951 та 1956 рр. найбільше голосів (понад 25%) набирали комуністи.

У зовнішньополітичній сфері Франція у 1949 р. стала однією із країн-засновниць НАТО, а в 1957 р. – Європейського економічного співтовариства.

Водночас почався розпад французької колоніальної імперії: у 1946 французи залишили Сірію та Ліван, у 1954 р. – Індокитай, у 1956 р. – Туніс, у 1957 р. – Марокко. У 1954 р. розпочалась війна за незалежність Алжиру, яка спровокувала загальнофранцузьку кризу. У травні 1958 р. французька армія та колоністи в Алжирі, побоюючись передачі влади алжирцям, фактично перестали підкорятись уряду. Франція опиняється на межі громадянської війни.

Щоб запобігти цьому, Національні збори 01.06.1958 р. обирають прем'єром Ш. де Голля і надають йому надзвичайні повноваження. На референдумі 28.09.1958 р. було ухвалено нову Конституцію, що започаткувала політичний режим П'ятої республіки. Повноваження президента, який тепер обирався не колегією виборців, а на виборах (з 1962 – на прямих загальних виборах), було суттєво розширено, а парламенту – значно обмежено. На виборах 1958 р. перемогли голлісти та їх союзники. У грудні 1958 р. де Голль був обраний президентом Франції (1958–1969).

Прийшовши до влади, де Голль взяв курс на деколонізацію Франції. У 1960 р. отримали незалежність Французькі Західна та Центральна Африка, Камерун, Мадагаскар. У 1962 р., незважаючи на затятий опір (ультраправа ОАС здійснила на де Голля 15 замахів), – Алжир. Профранцузьки налаштованим алжирцям дозволили переселитися у Францію, де вони склали стрімко зростаючу мусульманську меншість.

У сфері зовнішньої політики де Голль сповідував принципи відновлення «національної величі Франції» та «оборони по всіх азимутах». Реалізуючи цю політику, Франція у лютому 1960 р. вперше здійснила випробування власної ядерної зброї, у 1966 р. вийшла із військових структур НАТО та наполягла на виведенні іноземних військ із території Франції, а в 1963 та 1967 рр. накладала вето на членство Великої Британії в ЄЕС.

У травні 1968 р. масові виступи студентів та один із найбільших в історії Франції загальних страйків (10 млн страйкуючих) поклали початок гострій політичній кризі. Тим не менше на парламентських виборах у червні 1968 р. (як і в 1962 та в 1967 рр.) голлісти перемагають, набравши понад третину голосів. Проте у квітні 1969 р. на референдумі з питань адміністративної реформи пропозиції де Голля не отримали підтримки і він подав у відставку з посади президента.

Новим президентом Франції був обраний голліст Жорж Помпідю (1969–1974), за якого в країні відбулося економічне піднесення: була проведена технічна модернізація, ослаблена державна регламентація соціально-економічного життя, розширене соціальне законодавство, подальшого розвитку набули процеси європейської інтеграції (зняв вето де Голля на членство Великої Британії у ЄЕС). На парламентських виборах 1973 р. також перемогли голлісти.

У 1974–1981 рр. президентом Франції за підтримки голлістів став центрист Валері Жискар д'Естен. За його правління були реалізовані масштабні державні проекти, зокрема – спорудження швидкісних залізниць і будівництво АЕС. За результатами парламентських виборів 1978 р., голлісти і правочентристи формують більшість. З 1975 р. корсиканські сепаратисти, вимагаючи надання широкої автономії Корсиці, переходять до насильницьких методів боротьби.

У 1981 р. президентом Франції було вперше обрано соціаліста Франсуа Міттерана (займав цю посаду два терміни: 1981–1995). На парламентських виборах 1981 р. також перемогли соціалісти і спільно із комуністами вперше з 1947 р. сформували уряд. Перемогли соціалісти і на виборах 1988 р. Проте на виборах 1986 та 1993 рр. перемагав союз голлістів та правочентристів, і президент був змушений давати згоду на формування правих урядів. При Ф. Міттерані пріоритети національної безпеки Франції були зміщені на користь євроцентризму з опорою на Західноєвропейський союз. У 1982 р. Корсиці було надано широку автономію, але терористичні акції не припинились.

У 1995 р. президентом Франції було обрано голліста Жака Ширака (займав посаду два терміни: 1995–2007). Перемігши фактично під соціалістичними гаслами, він почав реалізовувати політику оздоровлення економіки, важливими елементами якої, стали скорочення дефіциту бюджету та реформа системи соціального страхування, що включала ліквідацію деяких привілеїв.

Ця політика наштовхнулася на масове невдоволення, яке у грудні 1995 р. вилилось у загальнонаціональний страйк (2 млн чол.). Під цим тиском уряд був змушений відмовитись від деяких своїх ініціатив щодо службовців громадського сектору. Політична криза була вирішена мирним шляхом, проте вибори 1997 р. виграла коаліція лівих сил «Плюролістичні ліві» (319 мандатів) на чолі із Соціалістичною партією – 246 місць, Комуністична партія Франції – 37 місць, Партія зелених – 7, Радикальна ліва партія – 13 та ін. Коаліція «Президентська більшість» отримала лише 257 мандатів (Об'єднання на підтримку республіки – 140, Союз за французьку демократію – 109 та інші партії).

Ж. Ширак був змушений призначити прем'єр-міністром соціаліста Ліонеля Жоспе-

на (1997–2002). Проте вже на виборах 2002 р. впевнену перемогу здобувають голлісти. Союз за народний рух отримує 357 місць, Союз за французьку демократію – 29. «Об'єднані ліві» зазнають відчутної поразки, отримавши лише 178 місць (Соціалістична партія – 141, КПФ – 21, Радикальна ліва партія – 7 Партія зелених – 3).

Політична криза 2005 р. мала у своїй основі етносоціальний чинник і швидко переросла у масові заворушення іммігрантів та погроми у Парижі, Бордо, Марселі, Тулузі, Нанті, що були придушені протягом місяця із залученням армії.

У зовнішній політиці, прагнучи зберегти ядерний потенціал Франції на належному технологічному рівні, у 1995–1996 рр. було тимчасово відновлено ядерні випробування. У 2005 р. французи на референдумі відхилили Конституцію Євросоюзу, що привело до відмови від неї у рамках ЄС.

У 2007 р. на президентських виборах перемогу отримав голліст Ніколя Саркозі (2007–2012). На парламентських виборах 2007 р. впевнено перемагають голлісти і спільно із союзниками формують уряд Франсуа Фійона (2007–2012). Союз за народний рух отримав на виборах абсолютну більшість – 313 місць із 577, Соціалістична партія – 186, соціал-ліберальний Новий центр – 22, КПФ – 15, Радикальна ліва партія – 7, Партія зелених – 4, соціал-ліберальний Демократичний рух – 3.

У 2009 р. Франція оголосила про відновлення своєї повномасштабної участі у структурах НАТО. У 2007 р. Париж пережив нову хвилю безладів на етнічному ґрунті, швидко нейтралізовану поліцією. Заплановану урядом пенсійну реформу, що передбачала підвищення пенсійного віку до 62-х років, Франція зустріла в жовтні 2010 р. загальнонаціональним страйком (3,5 млн чол.), проте парламент все ж проголосував за пенсійний законопроект.

Ці події серйозно делегітимізували владу, наслідком чого стала можливою перемога на президентських виборах 2012 р. соціаліста Франсуа Олланда (2012–2017). На парламентських виборах 2012 р. перемогу також здобула Соціалістична партія – 280 місць, Союз за народний рух – 194, «Європа Екологія Зелені» – 17, Радикальна ліва партія – 12, Новий центр – 12, коаліція Лівий фронт (КПФ та інші ліві партії) – 10, Радикальна партія – 6 та ін.

Ф. Олланд ініціював збільшення податку для громадян, чий дохід перевищує 1 млн євро на рік з 41 до 75%. Після того як Конституційна рада не підтримала цю ініціативу, вона була трансформована й у 2013 р. схвалена як податок на розкіш, який виплачуватимуть фірми, що платять своїм співробітникам зарплати понад 1 млн євро. Виконуючи іншу передвиборчу обіцянку, Ф. Олланд підписав у 2013 р. закон, що легалізував одностатеві шлюби й дозволив таким парам усиновлювати дітей. Ці ініціативи були різко засуджені французькими правими.

В 2015 р. в Парижі та у 2016 р. в Ніцці сталися терористичні акти з великою кількістю жертв, відповідальність за які взяла терористична організація «Ісламська держава».

У 2017 р. президентом Франції було обрано Еммануеля Макрона. На парламентських виборах 2017 р. перемогла створена Е. Макроном центристська партія «Вперед, Республіка!» – 308 місць. «Республіканці» отримали 112 місць, Демократичний рух – 42, Соціалістична партія – 30, створений у 2012 р. Союз демократів і незалежних – 18, створена у 2016 р. лівопопулістська Нескорена Франція – 17, КПФ – 10, націонал-консервативний Національний фронт – 8.

Президент Франції обирається на п'ять років шляхом загального прямого голосування. Він призначає прем'єр-міністра та, за поданням останнього, членів уряду, головує на за-

сіданнях Ради міністрів, є верховним головнокомандувачем збройних сил, призначає на вищі державні, цивільні та військові посади. Президент наділений правом розпуску Національних зборів та оголошення надзвичайного стану.

Провідними політичними партіями сучасної Франції є: Соціалістична партія / Французька секція Робітничого інтернаціоналу, парламентська партія у 1902–1962 та з 1973 рр.; голлістська партія «Республіканці», що є спадкоємицею заснованого де Голлем «Союзу за нову Республіку» (1958–1967), який трансформувався в «Об'єднання на підтримку республіки» (1976–2002), що у свою чергу перетворилось на «Союз за народний рух» (2002–2015), перейменованій на «Республіканці» (голістські партії постійно присутні у парламенті з часу заснування у 1951 р.); Комуністична партія Франції, постійно присутня у парламенті з 1924 р.; у 1978–2007 рр. парламентською партією був правоцентристський Союз за французьку демократію, який у 2007 р. розколовся на «Новий центр» та «Демократичний рух»; з 2017 р. також центристська партія «Вперед, Республіка!».

Нижня палата парламенту (Національні збори) складається із 577 депутатів, які обираються на п'ять років на прямих загальних виборах за мажоритарною системою у два тури. Верхня палата (Сенат) складається із 348 сенаторів, які обираються загальним непрямым голосуванням (колегія виборців у кожному департаменті з депутатів Національних зборів та депутатів місцевих виборних органів).

Сенат не може бути розпущеним. Він забезпечує територіальне представництво (комуни, департаменти, регіони, заморські території), розглядає законопроекти, що подаються йому Національними зборами або безпосередньо урядом. Склад Сенату оновлюється на третину кожні три роки. Термін по-

вноважень сенатора – шість років (до 2004 – дев'ять років).

Відповідно до закону про інституційну реформу, ухваленого 21.07.2008 р., було введено заборону на можливість займати пост президента більше ніж два рази підряд, а парламент отримав право вето на важливі кадрові призначення, що здійснюються президентом.

Уряд відповідальний перед парламентом, йому може бути винесено вотум недовіри абсолютною більшістю голосів депутатів Національних зборів. Уряд «визначає і здійснює політику Нації», наділений правом законодавчої ініціативи. Відставка прем'єр-міністра автоматично спричиняє відставку всього уряду.

У Франції існує Конституційна рада, що складається з дев'яти призначених членів і невизначеного числа членів по праву, якими є довічно колишні президенти республіки. Вона здійснює контроль за дотриманням Конституції під час виборів та конституційністю законів, якими вносяться зміни до Конституції. Її рішення не підлягають оскарженню та є обов'язковими для всіх органів державної влади.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ З ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Друга світова війна завдала значних збитків економіці Франції. Промислове виробництво скоротилось на 70%, продукція сільськогосподарства зменшилась удвічі, франк втратив $\frac{3}{4}$ своєї вартості, ВВП упав до рівня 1891 р., ціни зросли в шість разів.

Протягом 1945–1947 рр. було націоналізовано частину французької промисловості, відновлено 40-годинний робочий тиждень, двотижневі оплачувані відпустки для робітників. Наймані працівники отримали право на пенсію у зв'язку зі старістю з 65 років і у зв'язку з інвалідністю.

У червні 1948 р. Франція підписала угоду про економічне співробітництво зі США – план Маршалла. До 1958 р. загальна сума допомоги США Франції становила 12 млрд дол. Значну частину цієї суми було спрямовано на розвиток і модернізацію промислового потенціалу країни.

Після повторного приходу до влади у 1958 р. Ш. де Голль в основу своєї економічної політики поклав доктрину активного державного втручання в економічне життя країни. Зокрема, у Франції було застосоване так зване державне індикативне планування.

Особливостями французького дирижизму були прямі адміністративні методи втручання в економіку, зокрема – контроль за цінами, емісією цінних паперів, кредитною діяльністю та ін. У 1958 р. в руках держави перебувало 97 % вугільної промисловості, 95 % виробництва газу, 80 % авіаційного виробництва і виробництва електроенергії, понад 40 % автомобільної промисловості.

Індустріалізація економіки та модернізація промисловості дозволили за десять років (1958–1968) збільшити обсяг промислового виробництва на 60 %, а виробництво с/г продуктів – на 66 %. Пересічний щорічний приріст ВВП у 1950–1973 рр. становив 5,1 %.

Нафтова криза 1973 р. завдала суттєвого удару по французькій економіці. Безробіття зросло втричі і втричі знизилася прибутковість компаній. Для подолання труднощів, що виникли, уряд Франції розробив план «промислової переорієнтації», який полягав у пристосуванні структури економіки Франції до нових умов міжнародної інтеграції.

Замість голлістського принципу універсального народного господарства уряд став проводити політику підтримки найбільш конкурентоспроможних експортних галузей – автомобільної, авіаракетної, електротехнічної, хімічної, виробництва с/г продукції. Були роз-

роблені державні галузеві програми з ядерної енергетики (протягом 1974–1985 рр. розпочате будівництво 54 ядерних енергоблоків), інформатики, проекти «Airbus», «Concorde» в авіабудівництві тощо.

У 1982 р. був ухвалений закон про націоналізацію найбільших промислових груп, комерційних і ділових банків. У результаті в Франції утворився найбільший серед капіталістичних країн державний сектор. У 1983 р. на нього припадало 23 % зайнятих, 29 % доданої вартості й 30 % експорту товарів. Заходи уряду привели до стабілізації і зростання економіки.

Прийшовши до влади у 1986 р., праві розпочали денационалізацію, скорочення оподаткування, дерегламентацію різних сфер господарської діяльності. У 1987 р. була проведена лібералізація цін на продукцію промисловості й послуги. Мета нової політики полягала у підвищенні конкурентоздатності національного бізнесу.

Станом на 2001 р. чисельність найманих робітників на державних підприємствах скоротилась удвічі. Загалом державний сектор Франції у 2001 р. нараховував 5,8 млн держслужбовців (включаючи військових, лікарів, вчителів, поштарів) та 1,3 млн працівників державних підприємств.

Однак після кризи 1973–1975 рр. темпи економічного розвитку Франції різко загальмувалися. У 1971–1980 рр. ріст ВВП у середньому складав 2,3 %, у 1981–1990 рр. – 3,3 %, у 1991–1996 рр. – 1,1 %, у 2006 р. – 2,3 %.

Визначальною тенденцією розвитку економіки на зламі XX і XXI ст. стало суттєве зниження частки промисловості у ВВП і зростання сфери послуг. Франція вступила до постіндустріальної стадії розвитку економіки. У 2008 р. загальна структура економіки Франції (у % до ВВП) була такою: промисловість – 20,3 %, сільське господарство – 2,3 %, послуги – 77,4 %.

На сьогодні Франція є високорозвиненою промисловою країною світу, одним із лідерів у виробництві ракет, літаків, локомотивів, устаткування для атомної енергетики. Франція має вагомий здобутки в робототехніці, засобах зв'язку, виробництві нових матеріалів, біотехнології, мікроелектроніці.

Аерокосмічна промисловість Франції, провідні позиції у якій належать фірмам «Airbus Group» (одним із засновників якої було «Aerospatiale»), «Snecma», «Dassault», «Airbus Helicopters», – є однією з найдинамічніших у світі. Франція – одна з небагатьох країн, що здатна власними засобами вивести на орбіту космічні супутники та має власне виробництво всіх основних видів озброєння і військової техніки.

Автомобільна промисловість Франції відзначається великим ступенем концентрації: переважна більшість машин випускається фірмами «Renault» і «PSA Peugeot Citroën». «Thales Group» (до 2000 – «Thomson – CSF») посідає перше місце в Європі за виробництвом електроніки. Нафтогазова компанія Total S.A. входить до четвірки найбільших за об'ємом видобутку компаній у світі.

Франція також є одним із найбільших у світі виробників хімічної і нафтохімічної продукції (зокрема – каустичної соди, синтетичного каучуку, пластмас, мінеральних добрив, фармацевтичних товарів тощо), чорних і кольорових (алюміній, свинець і цинк) металів. Важливу для престижу країни роль відіграє виробництво предметів розкоші (шкіряно-галантерейні вироби, одяг, парфуми тощо).

Зокрема, до світових лідерів у своїх галузях належать: «L'Oreal» і «Christian Dior» (парфюмерія та косметика); «Sanofi S. A.» (фармацевтика); «Schneider Electric» та «Legrand» (електроенергетика, електротехніка); засновано у 1665 р. «Seint-Gobain» та «Lafarge» (бу-

дівельні матеріали); «Alstom» (енергетичне обладнання); «Michelin» (виробництво шин) та ін.

Загалом промисловість забезпечує третину робочих місць, 40% інвестицій, 80% вартості експорту.

Найбільшими стратегічними об'єктами та підприємствами держави є: група «Aéroports de Paris» – три найбільші аеропорти Паризького регіону (68,4% акцій належить державі); група «La Poste» – пошта Франції (державна установа); «GDF Suez S. A.» (з 2008 р. після злиття «Gaz de France» із компанією SUEZ) – газова та електроенергетична компанія (35,7% акцій належить державі); «Eléctricité de France» – найбільша електрична компанія Франції та друга за величиною у світі, керує 19 АЕС (58 діючих блоків, виробляють три чверті електроенергії); SNCF – Національне товариство французьких залізниць, RFF – Адміністрація інфраструктури залізниць Франції.

Найбільшим в Європі авіаперевізником є група «Air France-KLM», що утворилася у 2004 р. після злиття французької та нідерландської компаній. Франція має найрозвинутішу в Європі мережу швидкісного залізничного руху (загальна довжина – 1600 км) та значну мережу портів: 60 річкових міських портів та 47 морських портів у метрополії.

Франція є другим у світі (після США) експортером сільськогосподарської продукції, а також займає перше місце в ЄС з виробництва та експорту зернових культур. Традиційними галузями є виноградарство, виноробство, розведення квітів, виробництво сирів (понад 400 видів). За обсягами виробництва та експорту вина Франція займає друге місце, після Італії, серед країн ЄС, за виробництвом м'яса – друге місце в Європі, молока – перше. Франція має високий рівень самозабезпеченості всіма видами сільськогосподарської продукції (по зерну та цукру – понад 200%, по м'ясу, яйцях та олії – понад 100%).

Провідну роль в аграрному секторі економіки країни відіграють середні ферми, що мають 20–100 га землі. У сільському господарстві зайнято близько 1 млн чол. Всесвітньовідомими є компанії «Danon» (молочні продукти), «Pernod Ricard» (алкогольні напої), «Lactalis» (молочні продукти і сири).

Франція є найбільш туристично привабливою країною світу. У 2007 р. її відвідало 81,9 млн, у 2014 р. – 83,7 млн туристів (дані Всесвітньої туристичної організації). На частку туристичного сектору, в якому зайнято 2 млн осіб, припадає 6,5 % ВВП країни.

За показником інвестицій в економіку інших країн Франція є другою у світі після Нідерландів: 164,3 млрд євро у 2007 р. Головними інвесторами Франції є Нідерланди, Велика Британія, Бельгія та США. Приблизно 1/5 зайнятих у промисловості французів працює на підприємствах, що належать іноземному капіталу. У Франції – близько двох млн іноземних робітників.

Франція є країною з одним із найвищих у Європі рівнем соціального захисту населення і традиційно високим рівнем безробіття, що сягав понад 10 % у 1995–1999 та з 2013. Витрати на соціальне забезпечення у 1990–2000 рр. склали 30 % ВВП.

Соціально-економічна ситуація в країні зазнала суттєвого тиску, спричиненого світовою економічною і фінансовою кризою 2008 р. Зростання ВВП у 2008 р. склало лише 0,7 %, а державний борг становив 67 % від ВВП. Урядовий план боротьби з наслідками фінансової та економічної кризи й оздоровлення французької економіки зробив акцент на інвестуванні в автомобілебудування, будівництво, військове переоснащення, будівництво нових ліній швидкісного залізничного сполучення, модернізацію ВНЗ.

Нестача коштів для підтримання системи соціального забезпечення на існуючому рівні спричинила збільшення пенсійного віку до

62 і 67 років, що було затверджено парламентом у 2010 р., не зважаючи на масові протести.

Після втрати своїх колоній Франція поступово переорієнтувала свою зовнішню торгівлю на країни ЄС. Так, якщо у 1980 р. на країни ЄС припадало 55 % французького експорту і 49 % імпорту, то у 2007 р. на ЄС припадало вже 62 % французького імпорту та 64,8 % експорту. 31 січня 1999 р. у Франції було запроваджено євро.

Зовнішньоторговельний оборот Франції (товарами і послугами у поточних цінах), за даними Євростату, у 2006 р. складав 1 трлн 22 млрд євро (експорт – 503,4 млрд, імпорт – 519 млрд), у 2007 р. – 1 трлн 080 млрд, у 2008 р. – 1 трлн 128 млрд, у 2009 р. – 961 млрд, у 2010 р. – 1 трлн 078 млрд, у 2011 р. – 1 трлн 197 млрд євро, у 2012 р. – 1 трлн 235 млрд, у 2013 р. – 1 трлн 250 млрд, у 2014 р. – 1 трлн 281 млрд, у 2015 р. – 1 трлн 339 млрд, у 2016 р. – 1 трлн 350 млрд євро (експорт – 656 млрд, імпорт – 694 млрд).

ВВП Франції (у поточних цінах) за даними Євростату, складав у 1998 р. 1 трлн 315 млрд євро, у 2000 р. – 1 трлн 485 млрд, у 2007 р. – 1 трлн 945 млрд, у 2008 р. – 1 трлн 995 млрд, у 2009 р. – 1 трлн 939 млрд, у 2010 р. – 1 трлн 998 млрд, у 2011 р. – 2 трлн 059 млрд, у 2012 р. – 2 трлн 086 млрд, у 2013 р. – 2 трлн 115 млрд, у 2014 р. – 2 трлн 140 млрд, у 2015 р. – 2 трлн 181 млрд, у 2016 р. – 2 трлн 225 млрд євро.

ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ФРАНЦІЇ З УКРАЇНОЮ ДО 1991 р.

Найвідомішим фактом з історії давніх українсько-французьких відносин є відправлення французьким королем Генріхом I Капетом посольства до Києва та в подальшому шлюб із донькою великого київського князя Ярослава Мудрого Анною Ярославною (у 1049 р.) Після смерті чоловіка у 1060 р. Анна фактично виступає регенткою при своєму малоліт-

ньому синові Філіпу I, підписує державні документи («Anna regina»).

У 1996 р. з ініціативи України під скульптурою Анни Ярославни в каплиці монастиря Св. Венсана (м. Санлі), де вона похована, було встановлено напис: «Анна Київська, королева Франції», у червні 2005 р. у Санлі їй було відкрито пам'ятник, подарований Україною, а в 2013 р. УГКЦ придбала будівлю церкви. Син Анни Ярославни та, відповідно, онук Ярослава Мудрого, граф Верманда Гуго I Великий, був одним із вождів Першого хрестового походу 1096–1099 рр.

У роботі Ліонського собору 1245 р. взяв участь київський митрополит Петро Акеревич, який просив допомоги у боротьбі з монголами. У той час торгівля Київської Русі із Францією була досить поширеним явищем, адже посланий після собору до Каракорума папський посланець Д. Плато Карпіні, проїжджаючи через Київ, бачив там французьких купців.

З XIV ст. поширюється практика навчання студентів-українців (русинів) у Сорбонні. Так, в одному з документів університету, датованому 1353 р., стоїть підпис «магістр Петро Кордован і його товариш з Рутенії», у списках Сорбонни за 1369 р. значиться «Іван з Рутенії» («Johannes de Ruthenia») тощо.

Першим із французів докладний опис українських земель зробив радник герцога Бургундії, мандрівник та дипломат Гільбер де Ланнуа, який їхав у 1421 р. з дипломатичною місією до Сирії та Єгипту. У своїх «Подорожах і посольствах» він залишив опис мандрівки Галічиною, Волинню та Поділлям.

Україна з'являється у французьких космогоніях другої половини XVI ст. – А. Піне (1563), Ф. Бельфорте (1570) і Андре Теве (1584). Русь, як, згідно з тогочасною традицією, називалась Україна, описувалась у них як одна з найважливіших країн Східної Європи, поряд із Польщею, Московією і Татарією.

У Франції була написана перша граматики «руської» книжної народної мови, спільної українцям і білорусам. Її автором був Іван Ужєвич, який у 40-х рр. XVII ст. навчався у Сорбонні. Списки «Грамматыка словенская» 1643 і 1645 рр. зберігаються у Національній бібліотеці в Парижі.

Українські козаки вперше згадуються в французьких джерелах у зв'язку з їхніми бойовими діями проти турків і татар. У XVI–XVII ст. французькі історики та публіцисти у своїх працях наголошували на ключовій ролі запорозьких козаків у боротьбі з тиском Османської імперії на Європу. Про це, зокрема, писав сподвижник Генріха IV Теодор Аґріппа д'Обіньє («Всесвітня історія», 1603 р.).

Цікаво, що вже в першому числі урядового французького тижневика «Gazette de France», що вийшов у Парижі у травні 1631 р., згадувались українські козаки: «Становище Туреччини погіршилося ще й тому, що козаки на своїх чайках увійшли в Чорне море, прямуючи до Стамбула».

Найвідомішими у французькій історіографії XVII ст. роботами, повністю присвяченими Україні, були: «Опис України» (1660) Гійома Левассера де Боплана та «Історія війн козаків проти Польщі» (1663) П'єра Шевальє.

З огляду на високу бойову репутацію українських козаків, наприкінці Тридцятилітньої війни, у 1645–1646 рр., французи наймають їх на службу. У складі війська принца Конде козаки брали участь у взятті фортеці Дюнкерк – опорного пункту іспанців у Фландрії.

У XVII–XVIII ст. французька дипломатія займала прихильну щодо України позицію. Так, французький посол у Стамбулі Шарль Феріоль, доповідаючи у 1709 р. у Париж про перехід Мазепи на бік шведів, писав: «Козаки не є природними підданими царя, вони тільки піддалися під його протекцію, й ніхто не може звинувачувати їх за те, що, бачачи, як нищать їхні вольності, вони підняли повстання».

Французькі дипломати всіляко сприяли реалізації планів гетьмана України в екзилі П. Орлика. Зокрема, під час укладення Белградської мирної угоди 1739 р. між Росією і Туреччиною, посол Франції у Стамбулі маркіз де Віленев, на прохання П. Орлика, намагався внести у договір окремий пункт про козаків, як це було у Прутському договорі 1711 р., але росіяни категорично відмовились.

Син П. Орлика Григорій у 1735 р. пропонує Версалю створити з українських емігрантів на Рейні козацьку Січ, яка б захищала кордони Франції від німецьких нападів. Згодом Г. Орлик вступає на французьку військову службу, на якій і завершує своє життя генералом, загинувши на полі бою 1759 р.

Револьюційною Францією Україна розглядалась як союзниця у боротьбі проти відсталих кріпосницьких монархій Європи. Так, у книзі «Політичне дослідження про стан давньої і сучасної Польщі...», написаній у 1795 р., член Конвенту Ж.-Ф. Гарран де Кулон наголошував, що на Запорозькій Січі фактично були реалізовані основоположні принципи Французької революції: свобода, рівність, братерство, а козаки зуміли визволитись з-під шляхетського гноблення та покарати тиранів.

У 1805–1807 рр. французький посол у Туреччині генерал Севастіані встановив контакти із козаками Задунайської Січі та закликав їх допомогти Франції у її боротьбі з Росією, обіцяючи повернути стародавні права, гарантом непорушності яких стане французький імператор.

Під час війни між Французькою та Російською імперіями французькі війська у серпні-вересні 1812 р. тимчасово зайняли Ковельський, Володимирський та частину Луцького повіту Волинської губ. Проте, у боротьбі проти Росії, Наполеон не знайшов підтримки українського населення, більше того – в Україні було набрано близько 70 тис. піших і кінних козаків для боротьби проти французів.

Історія Півдня України XIX ст. тісно пов'язана з іменами видатних вихідців із Франції. Герцог Арман-Емануель де Рішельє дю Плессі у 1803–1805 рр. був градоначальником Одеси, у 1805–1814 рр. – генерал-губернатором Новоросійського краю. Саме за Рішельє Одеса перетворилась на квітуче європейське місто зі своєю гаванню, міськими кварталами, театром, лікарнями тощо.

Граф Луї Олександр Андре де Ланжерон у 1820–1823 рр. також був генерал-губернатором Новоросійського краю. За його активного сприяння Одесі у 1819 р. було надано порто-франко, що зумовило перетворення міста на найбільше в тодішній Україні. При ньому було засновано Рішельєвський лицей, Ботанічний сад, Приморський бульвар, випущено першу газету тощо.

У XIX – на початку XX ст. між українськими і французькими науковцями йшло активне наукове співробітництво. Так, свою першу серйозну наукову роботу видатний український математик Михайло Остроградський написав у 1826 р., навчаючись у Парижі. У 1887 р. до Парижа на навчання приїжджає Федір Вовк, майбутній засновник української антропології. Живучи у Франції в еміграції до 1905 р., він захищає дисертацію, стає професором Сорбонни. Видатний фізіолог та імунолог Ілля Мечников у 1888–1916 рр. був завідувачем лабораторії в Інституті Пастера в Парижі.

У 1847–1850 рр. на Житомирщині жив французький письменник Оноре де Бальзак, закоханий у поміщицю Евеліну Ганську. Натомість у Парижі у 1860–1867, 1871–1872 рр. жила українська письменниця Марко Вовчок.

За різними даними, під час Кримської війни (1853–1856) на території України загинуло від 45 до 95 тис. французьких солдатів і офіцерів. У 1863 р. поблизу Севастополя було ство-

рено французький військовий некрополь. Він був частково відновлений у 2000-х рр. Це найбільше французьке військове поховання за кордоном.

Історією України цікавилися визначні французькі особистості XIX ст. Так, у 1869 р. французький сенатор Казимир Делямар вніс до французького Сенату петицію, яку пізніше видав під назвою «П'ятнадцятимільйонний європейський народ, забутий в історії». У ній йшлося про фальсифікацію історії Російської імперії, яку вивчали в школах і ліцеях Франції, на шкоду історії України.

В останній чверті XIX ст. французький капітал активно включився в розробку родовищ вугілля та заліза на Півдні України. Наприкінці XIX ст. найпотужнішим акціонерним товариством у вугільній галузі Донецького регіону було Французьке товариство, яке давало 22 млн пудів вугілля щорічно. 1898 р. воно заснувало Макіївський металургійний завод. Зареєстроване у Парижі в 1880 р. Анонімне товариство Криворізьких залізних руд почало промислове освоєння Криворізького залізорудного басейну. А найбільш потужна французька залізорудна компанія на Криворіжжі – Товариство копалень «Дубова балка» – у 1901 р. видобувала 42 млн тонн руди. Станом на 1917 р. в українську промисловість французами було вкладено 210 млн крб інвестицій.

За часів Першої світової війни, щоб не послаблювати свого союзника – Росію, французький уряд ігнорував українське питання. Проте після Лютневої революції в Росії 1917 р. Париж звернув увагу на діяльність Центральної Ради. 18.12.1917 р. генерал Жорж Табуї запропонував уряду УНР французьку фінансову і технічну допомогу. 03.01.1918 р. французький уряд призначив Табуї комісаром при уряді УНР, визнавши його дефакто. Однак розпочаті мирні переговори у Бресті пе-

рервали приязні франко-українські взаємини і 23.02.1918 р. французька місія залишила Україну. Уряд УНР, бажаючи налагодити відносини із Францією, 26.04.1918 р. призначає своїм представником при французькому уряді Миколу Шрага.

У вересні 1918 р. послом Української Держави у Франції був призначений Микола Могілянський, проте прибув до Парижа вже після встановлення в Україні влади Директорії.

Намагаючись не допустити більшовиків до Чорного моря, у грудні 1918 р. Франція висадила десант на півдні України, окупувавши Одесу, Севастополь, Херсон. З керівником французьких військ генералом Філіпом Генрі Д'Ансельмом уряд УНР вів тривалі переговори щодо спільної боротьби проти більшовиків, але безуспішно, бо французи відмовились визнати Українську Державу й зробили ставку в боротьбі з більшовизмом на російський білий рух. У квітні 1919 р. під тиском повстанців, отамана М. Григор'єва та більшовиків французи залишили Україну.

У січні-лютому 1919 р. делегація країн Антанти на чолі з французьким генералом Ж. Бертелемі проводила переговори із представниками ЗУНР та Польщі щодо припинення воєнних дій та укладення перемир'я. Запропоновані Бертелемі умови передбачали передачу полякам значних територій, що контролювались УГА і були відкинуті українцями. Значну роль у поразці ЗУНР відіграла сформована і озброєна у Франції 60-тисячна польська армія Й. Галлера, яка взяла активну участь у боях з УГА у травні-липні 1919 р.

На Паризьку мирну конференцію 1919–1920 рр. із завданням домогтися визнання самостійності УНР було відправлено дипломатичну місію. Місія не мала підтримки з боку Франції, яка сприймала український визвольний рух здебільшого як прояв

сепаратизму на території колишньої Російської імперії.

І все ж, 29.01.1920 р. голова місії Михайло Тишкевич був прийнятий новообраним президентом Франції П. Дешанелем. Завдяки зусиллям українських дипломатів, 14 депутатів французького парламенту на чолі з Г. де Гайар-Бансельмом, у лютому-березні 1920 р. виступили з пропозиціями до власного уряду щодо підтримки Францією суверенності УНР, які, проте, не були підтримані. У 1921 р. українську надзвичайну дипломатичну місію у Франції очолював Олександр Шульгін.

Перші українські політичні емігранти з'явилися у Франції на початку ХХ ст. Вони заснували Асоціацію українців Парижа (1906–1914). Після Першої світової війни чисельність українських політичних емігрантів у Франції суттєво зростає. Вони створили цілий ряд громадських організацій: у 1924 р. – Українську громаду в Франції (існувала до 1976 р.); у 1925 р. прихильники середовища УНР створили Союз українських емігрантських організацій у Франції (у 1930-х рр. об'єднав 56 місцевих громад та 7 гуртків); у 1927 р. прихильники радянської влади в Україні створили Союз українських громадян у Франції; у 1932 р. націоналісти заснували Український народний союз у Франції (5 тис. членів наприкінці 1930-х рр.).

У 1920–1930-х рр. у Францію починають приїжджати на заробітки українці з Галичини. У 1930-х рр. їх чисельність складала близько 30 тис. чол.

З міжвоєнного періоду у Франції плідно працювали вчені української діаспори, зокрема – І. Борщак, О. Шульгін, В. Кубійович, А. Жуковський, В. Косик. Найвідомішими українськими науковими установами у Франції є: Українська бібліотека С. Петлюри у Парижі (з 1929), Українське академічне товариство у Парижі (з 1946) та Наукове товариство імені

Шевченка в Європі (з 1951 р., м. Сарсель), яке протягом 1954–1989 рр. видало 11 томів «Енциклопедії українознавства».

Найвідомішим на сьогодні українським ЗМІ у Франції є тижневик «Українське слово», що виходить у Парижі з 1933 р. У період між світовими війнами у Франції видавалося вісім українських періодичних видань, найвпливовішим з яких був журнал «Тризуб».

У 1933 р. радянські органи безпеки використали відвідання України екс-прем'єр-міністром Франції Едуардом Ерріо для пропагандистської кампанії заперечення факту голоду. Розчулений показово влаштованими зустрічами зі «щасливим колгоспниками», він, по поверненні у Францію, заперечував звістки про голод в Україні.

В часи Другої світової війни (у 1944–1945 рр.) у лавах французького руху Опору воювали 1-й та 2-й українські батальйони імені І. Богуна та ім. Т. Шевченка. Героєм французького руху Опору був українець Василь Порик (1920–1944).

У повоєнні часи Франція цікавилась Україною. Київ під час своїх візитів до СРСР відвідували у 1966 р. Ш. де Голль, а в 1974 р. – Ж. д'Естен. З 1962 р. у Парижі функціонує Постійне представництво України при ЮНЕСКО.

У ХХ ст. у Франції завершили своє земне життя та були поховані видатні українці: В. Винниченко, С. Петлюра, Н. Махно, М. Омелянович-Павленко, О. Шульгін, В. Кубійович, С. Лифар та багато інших.

УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ ВІДНОСИНИ З 1991 р.

Франція визнала незалежність України 27.12.1991 р. Дипломатичні відносини були встановлені 24.01.1992 р. У вересні 1992 р. першим послом України у Франції був призначений Юрій Кочубей. Генеральне консульство Франції

у Києві, засноване у 1990 р., з 1992 р. було перетворене на Посольство. Першим послом Франції в Україні (1992–1993) був Юг Перне.

Загалом у двосторонніх відносинах можна виділити наступні періоди. 1991–1996 рр. – ознайомчі контакти, а потім поступова втрата інтересу з французького боку через пробуксовування реформ. Ф. Міттеран насторожено зустрів факт розпаду СРСР, а тому головним механізмом стримування дисбалансів на Сході Європи вважав близькі французько-російські відносини. Чіткий політичний курс щодо незалежної України у Парижа був відсутній, окрім невдоволення появою ще однієї ядерної держави. Перший офіційний візит президента України Л. Кравчука до Франції відбувся 16–17.06.1992 р. Під час візиту було підписано міждержавний Договір про взаєморозуміння та співробітництво.

У 1997–2000 рр. ставлення французьких політиків до України покращилось через розгортання реформ та більш передбачувану політику в порівнянні з політикою президента Росії Б. Єльцина. Першим президентом Франції, який відвідав незалежну Україну, був Жак Ширак. Його державний візит відбувся у вересні 1998 р. Проте у 2001–2004 рр. імідж України затьмарився через скандал зі звинуваченням у продажу Іраку системи «Кольчуга» та вбивство журналіста Г. Гонгадзе. Франція перестала розглядати Україну як надійного партнера.

У 2005 р., в зв'язку з подіями Помаранчевої революції, у французькому суспільстві відбувся злам у сприйнятті України. Україна стала цікава для Франції, яка прагнула розвитку відносин та плідного співробітництва у конкретних сферах. Під час офіційного візиту президента України В. Ющенка до Франції 22.06.2005 р. глави обох держав домовились активізувати розвиток двосторонніх відносин. 11.11.2005 р. міністри закордон-

них справ України та Франції підписали документ під назвою: «Дорожня карта українсько-французьких відносин», у якому було визначено основні напрями міждержавної співпраці.

З 2006 р. і по теперішній час, через загострення внутрішньополітичної нестабільності та протистояння влади і опозиції в Україні почався період розчарування і нерозуміння. Одним із найвідчутніших міжнародних наслідків цього стала позиція Франції під час Бухарестського саміту НАТО у квітні 2008 р., на якому Україні було відмовлено в отриманні Плану дій щодо набуття членства в НАТО. Напередодні саміту французькі урядовці не раз висловлювали застереження проти підписання ПДЧ із Україною, мотивуючи це внутрішньою неготовністю України та негативними наслідками такого кроку для наявного балансу сил на континенті.

Прихід до влади Н. Саркозі у 2007 р. знаменував певну трансформацію позиції Франції щодо України. У його програмній передвиборній промові пролунала теза про можливість «об'єднання континенту аж до Києва». Саме за головування Франції у ЄС, під час Паризького саміту Україна – ЄС 2008 р., було досягнуто рішення про початок переговорів щодо Угоди про асоціацію.

Концептуальною проблемою французько-українських відносин є те, що Україна сприймається Францією не як партнер у глобальних світових процесах, а як важлива країна регіонального масштабу. Не виключено, що саме через це перший робочий візит в Україну глави французького уряду Ф. Війона відбувся лише у квітні 2011 р., через 20 років після визнання Францією незалежності України.

Натомість 2010 р. Францію з офіційним візитом відвідав президент України В. Янукович, 2013 р. – з робочим візитом прем'єр-мі-

ністр України М. Азаров, 2016 р. – А. Яценюк, 2016 р. – В. Гройсман.

Після початку російської агресії щодо України з 2014 р. Франція разом з Німеччиною докладала значних зусиль для врегулювання ситуації. Відповідно, зв'язки на найвищому рівні інтенсифікувались. Так, президент України П. Порошенко відвідав Францію з робочим та офіційним візитом у 2014, 2015 (чотири рази), 2016 р., а президент Франції Ф. Олланд відвідав Україну з метою сприяння врегулюванню ситуації на Сході України у 2015 р. Проте у французькому суспільстві та політикумі відсутня єдність щодо ставлення до України; поширеною є думка, що Україна є сферою інтересів Росії, але аж ніяк не сферою інтересів Франції, однак Франція є однією з держав, яка ввела у 2014 р. санкції проти Росії.

Договірно-правова база двосторонніх відносин станом на 2009 р. нараховує 67 чинних двосторонніх документів. З 1998 р. працює Спільна українсько-французька міжурядова комісія з економічного співробітництва.

Франція є важливим торговельним партнером України. Протягом 2000–2008 рр., за даними Держстату України, загальний обсяг взаємної торгівлі (товарами та послугами) між Україною та Францією зріс у 6,7 разу: в 2000 р. – 385 млн дол. США, у 2003 р. – 738 млн, у 2006 р. – 1 млрд 471 млн, у 2008 – майже 2 млрд 597 млн. Світова криза 2008 р. привела до суттєвого зменшення обсягів взаємної торгівлі товарами і послугами у 2009 р. до 1 млрд 801 млн дол. США. Потім динаміка обсягів взаємної торгівлі поволи почала зростати: у 2010 р. – 1 млрд 930 млн, у 2011 р. – 2 млрд 355 млн, у 2012 р. – 2 млрд 505 млн, у 2013 р. – 2 млрд 720 млн, у 2014 р. – 2 млрд 042 млн, у 2015 р. – 1 млрд 611 млн, у 2016 р. 2 млрд 193 млн дол. США (експорт – 572 млн, імпорт – 1 млрд 621 млн).

Станом на 01.01.2016 р. в економіку України залучено 1 млрд 702 млн дол. США прямих французьких інвестицій. Серед країн-інвесторів в Україну Франція займає четверте місце в Європі та шосте місце в світі. У свою чергу українські інвестори станом на 01.01.2011 р. інвестували у французьку економіку лише 160 млн дол. США.

Понад 80 % французьких інвестицій країни вкладено у фінансову діяльність. Першим іноземним банком, що відкрив в Україні своє відділення ще у 1993 р., був французький «Креді Ліоне Україна». З 2004 р. – «Каліон банк Україна», належить фінансовій групі «Credit Agricole S. A.». У 2006 р. група також купила 99,8 % акцій «Індекс-Банку». У 2006 р. фінансова група «BNP Paribas» купила 51 % акцій «УкрСиббанку».

Французи активно інвестують і в продовольчу галузь. У цій сфері в Україні представлені понад 15 великих французьких фірм.

Одними з перших на українському ринку з'явилися компанії «Lactalis» (з 1996) та «Danone» (з 1998). Компанії «Lactalis» в Україні належать молокозаводи «Лакталіс-Миколаїв» і «Молочний дім» (ТМ «Фанні») у Павлограді. Компанії «Danone» – молокозаводи «Данон-Дніпро» у Херсоні, «Галактон» у Києві та «Кремез» у Кременчуці. Компанії «Vongrain» з 2002 р. належить Звенигородський сироробний комбінат, групі «Bel» з 2007 р. належить Шосткінський міськмолкомбінат тощо.

Також французька «Auchan SA» протягом 2008–2010 рр. створила в Україні мережу своїх гіпермаркетів.

В індустріальній галузі та будівництві в Україні працюють компанії «Lafarge» (з 1999) та «Air Liquide» (з 1989). Зокрема – «Lafarge» в Україні належать ВАТ «Миколаївцемент» у Львівській обл., підприємство «Lafarge Гіпс Україна» у м. Артемівськ та кар'єри у Рівнен-

ській, Київській та Чернівецькій обл. У 2007 р. французька компанія «Novarka» виграла тендер на проектування, будівництво і введення в експлуатацію нового саркофага над зруйнованим у 1986 р. четвертим блоком ЧАЕС, у 2012 р. розпочала його будівництво, а 2016 р. встановила новий саркофаг у вигляді арки над зруйнованим реактором.

Загалом на кінець 2011 р. в Україні діяло 287 підприємств з часткою французького капіталу.

У жовтні 1995 р. між Францією та Україною була підписана Угода про культурне, наукове і технічне співробітництво. У лютому 2004 р. – Угода про наукове співробітництво між Національним центром наукових досліджень Франції та НАНУ. Між українськими та французькими ВНЗ підписано близько п'ятдесяти угод про співробітництво. Посольство Франції в Україні щорічно надає стипендії на навчання та стажування у Франції.

З 1991 р. у Києві функціонує Французький інститут в Україні (до 2011 – Французький культурний центр), який має філії у Харкові, Донецьку, Львові, Дніпропетровську та Одесі. Його найбільшими проектами в Україні є фестиваль французької культури «Французька весна» (з 2004) та сприяння вивченню французької мови (щорічно близько 1,2 тис. учнів). Також у 25 містах України діють громадські осередки культурної мережі Альянс Франсез.

У 1994 р. в Києві була відкрита французька школа (з 2010 – Французький ліцей ім. Анни Київської, де навчається близько 300 учнів).

У Франції діє близько 40 українських громадських організацій, зокрема Репрезентативний комітет української громади у Франції (з 1997), Об'єднання французів українського походження, Об'єднання українців у Франції, Спілка українок Франції, Українська національна єдність, асоціація «Україна-33», асоці-

ація «Лотарингія-Ельзас-Україна», товариство «Рідна школа» та інші.

Українська мова у Франції викладається в університетах Париж-I, Париж-II, Париж-IV, Бордо та Пуатьє, а також в Національному інституті східних мов і цивілізацій (з 1939), де з 1952 р. існує кафедра української мови й українознавства.

У вересні–грудні 1999 р. в Франції вперше відбулися Дні української культури. У квітні 2000 р. у штаб-квартирі ЮНЕСКО відбулась виставка полотен відомих художників української діаспори, які творили у Франції протягом 1900–1960-х рр. під назвою «Іх Батьківщина – Україна». Знаковими подіями стали виставки в 2001 р. у Великому палаці експозиції «Золото скіфських царів» та у 2012–2013 рр. в Луврі робіт скульптора доби бароко Іоана Пінзеля.

З 2004 р. у Парижі при Посольстві України у Франції розпочав роботу Український культурно-інформаційний центр. У квітні 2004 р. Українською Асоціацією м. Париж була офіційно зареєстрована Українська школа мистецтв, що з вересня 2005 р. працює у приміщенні УКІЦ. Вона є першою та єдиною школою у Франції, що готує учнів до державної атестації відповідно до вимог чинного законодавства України та видає документи державного зразка.

ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ

До Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО у Франції протягом 1979–2015 рр. було включено: готи з палеолітичними малюнками в долині річки Везер (147 доісторичних стоянок і 25 печер, зокрема – печера Ласко з 1900 зображеннями); Шартрський кафедральний собор (XII–XIII ст.); Версальський палац і парк (1661–1710); острів із замком у готичному стилі Мон-Сен-Мішель та

поселення біля його стін (XI–XVI ст.); церква Марії Магдалени і пагорб в селі Везле (XII ст.); палац і парк Фонтенбло (XII–XIX ст.); Ам'єнський кафедральний собор (XIII–XVI ст.); давньоримський театр і триумфальну арку в м. Оранж; римські та романські пам'ятники м. Арль; цистерціанське абатство Фонтене (XII ст.); королівський соляний завод в Арк-е-Сенан (XVIII ст.); площі Плас-Станіслас, Плас-де-ла-Кар'єр і Плас-д'Альянс у м. Нансі (XVIII ст.); абатство Сен-Савен-сюр-Гартамп (XI–XVI ст.); миси Жиролата і Порто, природний резерват Скандола і скелясті бухти-«каланки» біля м. П'яна на о. Корсика; давньоримський акведук Пон-дю-Гар неподалік Німа (I ст.); історичний центр м. Страсбург (XV–XVIII ст.); Реймський кафедральний собор (1211–1275), колишній монастир Сен-Ремі (1049) та палац То (XII–XVIII ст.) в м. Реймс; кафедральний собор Сент-Етьєн в м. Бурж (XII–XIII ст.); історичний центр м. Авіньон (XII–XV ст.); Південний канал (з 1666); історичне укріплене м. Каркасон (III–XIII ст.); район гори Мон-Пердідо в Піренеях; історична частина м. Ліон (I ст. до н. е.); район Сент-Емільйона; башти «беффруа» у 23 містах регіонів Нор-Па-де-Кале та Пікардія (XI–XVII ст.); долина Луари від Сюллі-сюр-Луар до Шалон-сюр-Луара (понад 70 середньовічних замків); місто середньовічних ярмарків Провен; центр м. Гавр; історичний центр м. Бордо; фортифікаційні комплекси С. Вобана (XVII–XVIII ст.); м. Альбі (X–XI ст.); гірські масиви Севенни та Гран-Косс; доісторичні стоянки в районі Альп (V–I тис. до н. е.); кам'яновугільний басейн у регіоні Нор-Па-де-Кале; малюнки печери Шове поблизу м. Валлон-Пон-д'Арк (32–30 тис. р. до н. е.); клімат та виногрифники Бургундії; гірські схили будинки та підвали Шампані.

У Парижі до об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО були включені береги Сени: набе-

режна від мосту Бір-Акем до мосту Сюллі; сад і палац Трокадеро, Ейфелева вежа (1887–1889); Марсове поле (з 1751); Військова школа; Токійський палац (1937); Великий і Малий палаци (1897–1900); еспланада і Будинок Інвалідів (1671–1706); Бурбонський палац (1722–1842); площа Згоди (1755); Королівська вулиця, площа Марії Магдалени, сад Тюільрі (з 1564); Лувр (1190–1670, з 1793 р. музей); музей д'Орсе, квартал Школи витончених мистецтв (з XVII ст.); квартал церкви Сен-Жермен-л'Осерруа (з XII ст.), Французька академія; острів Сіте (із замком Консьєржері (XIII–XX ст.), собором Паризької Богоматері (1163–1345), церквою Сент-Шапель (1242–1248)); площа Шатле; Гревська площа і будівля мерії (з 1357); острів Сен-Луї; Арсенал.

Також видатною архітектурно-історичною пам'яткою є Пантеон, побудований у 1758–1789 рр. як церква Святої Женев'єви. З 1791 р. – усипальниця видатних особистостей Франції.

До шедеврів усного і нематеріального культурного спадку людства у Франції ЮНЕСКО віднесла: килимарство в Обюссоні; традиційний розпис французьких дерев'яних рам; ходу за участю гігантських ляльок (спільно з Бельгією); компаньонажі, мережі навчання і формування особистості в процесі роботи; майстерність аленсонського мережива; соколине полювання (спільно з іншими країнами); французьку кухню; «малойю» – поєднання музики, пісні і танцю, характерних для острова Реюньйон; *Cantu in raghjella* – світську і літургійну форму корсиканської пісенної традиції.

До об'єктів світової документальної спадщини «Пам'ять світу» ЮНЕСКО у 2003–2011 рр. включила: гобелен з Байо, на якому зображені події, що передували завоюванню Англії норманами, та саме завоювання; бібліотеку цистерціанського абатства Клерво, катало-

гізовану у 1472 р. абатом П'єром Вирі; зібрання Бібліотеки Корвіна (зібрання книг угорського короля Матяша I) (частина із семи книг з фондів Національної бібліотеки Франції); Реєстр законодавчих актів (Châtelet banners serie) часів правління Франціска I, які ввели систему обов'язкового примірника для видавців та книготорговців з Національного архіву в Парижі; оригінали Декларації прав люди-

ни і громадянина 1789 і 1791 рр. та документи, пов'язані з їх підготовкою й ухваленням з Національної бібліотеки Франції; документи, пов'язані із введенням десяткової метричної системи у 1790–1837 рр.; фільми братів Люм'єр; промову генерала Шарля де Голля, проголошену 18 червня 1940 р. на Радіо Лондона (рукописний текст та звукозапис); бібліотеку Беатуса Ренануса.

Електронні джерела:

Сайт уряду Франції: <http://www.gouvernement.fr>

Сайт президента Франції: <http://www.elysee.fr>

Сайт Національних зборів Франції: <http://www.assemblee-nat.fr>

Сайт Національного інституту статистики й економіки: <http://www.insee.fr>

Посольство Франції в Україні: 01901, м. Київ, вул. Рейтарська 39, <http://www.ambafrance-ua.org>

Посольство України у Франції: 21, avenue de Saxe, 75007 Paris; <http://www.mfa.gov.ua/france/ua>

Література:

Бродель Ф. Что такое Франция? – М., 1994. – Кн. 1. – 404 с.; 1995. – Кн. 2, Ч. 1. – 244 с.; 1997. – Кн. 2, Ч. 2. – 511 с.
Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). – Львів, 2002. – 412 с.

История Франции: В 3-х т. / под ред. А. З. Манфреда. – М., 1972. – Т. 1. – 356 с.
1973. – Т. 2. – 658 с.; Т. 3. – 594 с.

Смирнов В. П. Франция в XX веке. – М., 2001. – 352 с.

Мітрофанова О. О. Безпекова політика Франції в контексті сучасних європейських геополітичних трансформвань: дис. ... канд. політ. наук. – К., 2002. – 190 арк.

Погорська І. І. Євроінтеграційна політика Франції: дис. ... канд. політ. наук. – К., 2002. – 214 арк.

Денисенко К. Ю. Геополітика та геостратегія Франції: дис. ... канд. політ. наук. – К., 2009. – 182 арк.

Из истории европейского парламентаризма: Франция / ред. С. П. Пожарская. – М., 1999. – 131 с.

Ле Руа Ладюри Э. История регионов Франции: Периферийные регионы Франции от истоков до наших дней. – М., 2005. – 429 с.

Франция. В поисках новых путей / отв. ред. Ю. И. Рубинский. – М., 2007. – 621 с.

Донченко Є. В. Українсько-французькі міждержавні відносини: основні етапи, напрями та проблеми (1991–2010 рр.): дис. ... канд. іст. наук. – К., 2011. – 216 арк.

Україна і Франція: нариси багатовікової історії відносин / А. Жуковський, А. Зленко, В. Манжол та ін. – Л., 2001. – 224 с.

Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.). – К., 2009. – 320 с.

А. Г. Бульвінський